

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Стаття розглядає проблему державного регулювання приватних навчальних закладів у різних країнах світу. Проаналізовано основні фактори, що визначають розвиток приватної освіти, наведено приклади податкових та інших пільг, які надаються приватним навчальним закладам державою в інших країнах. Предметом дискусії стало питання, що саме з цієї практики може бути ефективно застосовано для регулювання приватних вищих навчальних закладів в Україні.

Ключові слова: державні навчальні заклади, приватні навчальні заклади, державна політика, ринок, пільги, податки, субсидії.

Ефективне використання обмежених ресурсів – головне завдання економіки як науки. За сучасних умов практично усі ресурси, які використовуються підприємствами у світі, є обмеженими, але найціннішим і найнеобхіднішим стають не машини та обладнання, а кваліфікований персонал, тобто інтелектуальний капітал. Якість цього ресурсу, звичайно, залежить від багатьох факторів, до яких можна зарахувати вродженні вміння та таланти працівників, риси характеру тощо. Але одним із найважливіших чинників, що визначають цінність працівників для роботодавців, є ті вміння та навички, які майбутні спеціалісти отримують у навчальних закладах. Тому успішність випускників на ринку праці, прибутковість роботодавців та ефективність роботи всієї економіки нашої країни багато в чому визначається наявністю в достатній кількості навчальних закладів, які надають освітні послуги відповідної якості.

Система освіти виконує роль необхідного фундаменту для побудови сильної, ефективної та конкурентоспроможної економіки і підняття життєвого рівня населення. Тому для позитивних змін в економіці та суспільстві нам перш за все треба проаналізувати та запропонувати шляхи вдосконалення системи освіти. Для аналізу ситуації на ринку освітніх послуг в Україні та подання рекомендацій щодо конкретних дій, які повинні здійснити держава у цьому напрямку, доцільно звернутись до зарубіжного досвіду і порівняти ринки освітніх послуг та їх державне регулювання в Україні та за кордоном.

Проблему державного регулювання ринку освітніх послуг у своїх статтях піднімали вітчизняні науковці Вітер М. Д., Сиченко В. О., Шендер А. Р. та інші. Роль держави в модернізації системи освіти проаналізувала у своїй дисертації Демченко О. Л. Ми ж у своїй статті звернемо увагу на досвід інших країн.

Якщо говорити про структуру ринку послуг вищої освіти (табл. 1), можна зауважити, що майже у всіх країнах існують як державні, так і приватні заклади. В Україні частка недержавних закладів складає 28% від загальної кількості ВНЗ. Середня частка приватних ВНЗ у проаналізованих країнах Центральної та Східної

Європи становить 43%, що значно вище українського показника. Тому можна зробити висновок, що в процесі інтеграції вітчизняної економіки та економіки країн Європейського Союзу кількість приватних навчальних закладів буде зростати, що говорить про хороші перспективи для приватних ВНЗ у майбутньому.

Різниця у структурі ринків освітніх послуг у різних країнах зумовлена багатьма факторами, до яких можна зарахувати наступні:

Економічні фактори:

- Наявність конкуренції, тобто рівень розвитку державних вищих навчальних закладів.
- Рівень життя населення та його готовність оплачувати послуги вищої освіти.
- Наявність або очікування структурних змін в економіці, які вимагають спеціалістів з нових галузей знань.
- Забезпеченість приватних навчальних закладів необхідною матеріальною базою для здійснення підготовки спеціалістів.
- Можливість отримати зовнішнє фінансування операційної діяльності та для розвитку.
- Структура та динаміка розвитку ринку праці.

Політичні фактори:

- Особливості державної політики стосовно недержавних вищих навчальних закладів.
- Позитивний та негативний досвід сусідніх держав у цьому питанні.
- Політична стабільність у державі.
- Рівень інтеграції економіки та сфери освіти.

Соціальні фактори:

- Ставлення та довіра населення, а також роботодавців до приватної вищої освіти.
- Позиціонування приватних навчальних закладів як таких, що забезпечують рівень освіти не нижчий, ніж у державних.
- Рівень народжуваності в країні.
- Вікова структура населення.

Інші фактори:

- Історичний розвиток освіти, зокрема приватної, в регіоні.

Таблиця 1. Приватні вищі навчальні заклади в країнах Центральної і Східної Європи [1, с. 290]

Країна	Кількість вищих навчальних закладів		
	Всього ВНЗ	Приватні	%
Албанія	15	4	27
Білорусія	55	12	22
Болгарія	53	16	30
Чеська республіка	67	40	60
Естонія	36	23	64
Угорщина	69	38	55
Молдова	35	17	49
Польща	427	301	70
Росія	1071	409	38
Україна	435	187	28
Середнє значення	226	98	43

- Можливість абітурієнтів навчатись за кордоном.
- Можливість приватних навчальних закладів залучати на навчання закордонних студентів.

Одним з найвагоміших факторів є особливості державної політики стосовно приватних вищих навчальних закладів, що визначається законодавчими актами або конституціями держав. Зокрема, надзвичайно важливим є державне регулювання процесу створення приватного навчального закладу. Наприклад, у Данії право родичів засновувати недержавні школи і учити в них дітей було встановлено Конституцією ще в 1814 р. У Франції існує ціла серія законодавчих актів, які дають змогу родичам, релігійним та іншим організаціям відкривати недержавні навчальні заклади. У Німеччині таке право підтверджено статтею 7 Конституції 1949 р. У США і Великобританії нема спеціальних конституційних статей про недержавні освітні заклади, але право на їх створення підтверджується законодавчими актами. У Великобританії, наприклад, воно визначається «Актом про освіту» від 1944 р. [1, с. 289]

Крім того, у сучасному світі різниця між приватними і державними ВНЗ стає все більш розмитою. У США, наприклад, багато приватних коледжів та університетів отримують значну фінансову підтримку від уряду, у той час, як державні навчальні заклади вводять оплату за навчання і шукають небюджетні джерела фінансування. Серед фінансових засобів, які отримують недержавні ВНЗ, переважне місце займають субсидії федерального уряду. Це дає органам державної влади право контролювати цільове використання коштів і якість навчальної роботи. Іншими вагомими джерелами фінансування приватних ВНЗ є недержавні субсидії: кошти фірм, благодійних фондів, приватних осіб тощо. Поряд з прямими субсидіями важливу роль у розвитку вищої освіти США та інших країнах Заходу відіграють такі види державної допомоги, як виділення грантів навчальним закладам і викладачам, грошові компенсації біднішим сім'ям, діти яких добре вчаться тощо.

Пропорції в різних країнах різні, але у всіх розвинених суспільствах приватна освіта престижна і елітарна. Потрібно зазначити, що майже в усіх країнах Західної Європи кількість приватних університетів незначна порівняно з кількістю публічних університетів. Відомо, що західний публічний університет відрізняється від державного у нашому

розумінні. Попри те, що він фінансується з центрального (федерального) або муніципального бюджету, західний університет є своєрідною маленькою державою в державі: має власний статут, академічний сенат, територію, на яку в деяких випадках не має право зайти без дозволу університетської адміністрації навіть поліцейський для виконання своїх обов'язків, інші суверенні права. У різних країнах Європи публічні університети мають свої специфічні відмінності. Так у Німеччині публічний університет для громадян цієї країни безкоштовний, витрати сплачує місцевий бюджет, а для іноземного студента – платний (за деякими винятками для громадян окремих східноєвропейських, зокрема колишніх соціалістичних, країн). В Італії такий університет стягує щорічну платню, яка, проте, не перевищує декілька сотень доларів. [2, с. 116]

Таким чином, у західних країнах право батьків на вибір для своїх дітей навчального закладу тієї чи іншої форми власності є природним для суспільства та держави. Більше того, увага до приватного сектора освіти, його підтримка з боку держави неухильно зростають. Так у посланні президента США Б.Клінтона конгресу 4 лютого 1997 року розвиток приватної освіти розглядається як чинник, що буде сприяти конкуренції і новаторству і тим самим покращувати становище в державному освітньому секторі [3, с. 1].

В Австралії приватні навчальні заклади отримують фінансування від держави, а також платню за навчання від приватних осіб. Як наслідок, приватні навчальні заклади мають багаторічну історію, високооплачуваних, кваліфікованих викладачів, хорошу матеріально-технічну базу та репутацію елітних закладів, що забезпечують рівень освіти набагато вищий, ніж у державних. Крім того, приватні заклади є членами багатьох організацій, які допомагають випускникам у працевлаштуванні після навчання. Тому висока вартість навчання є виправданою і відображає високу цінність отриманих послуг.

У Німеччині платня за навчання в приватних навчальних закладах підтримується на достатньо низькому рівні. Для ефективного функціонування такі заклади отримують додаткове фінансування від держави, що інколи може повністю покривати витрати на заробітну плату.

У сусідній Росії, наприклад, згідно із новими змінами до Податкового кодексу Російської Федерації, освітні заклади сплачують податок на прибуток за

нульовою ставкою. А також нещодавно було подано законопроект, за яким приватні ВНЗ також зможуть отримувати фінансування з бюджету і приймати на навчання студентів за державним замовленням.

В Україні сьогодні налічується близько 200 приватних ВНЗ, у яких здобувають освіту понад 433,5 тисяч студентів (15,4% від загальної кількості). Тобто значна частина студентів навчаються в недержавних вищих навчальних закладах. Разом з тим приватні освітні заклади не отримують підтримки від держави, як це відбувається в інших країнах.

Оподаткування доходів приватних навчальних закладів в Україні теж містить свої нюанси. Наприклад, у Податковому Кодексі передбачена можливість визнання ВНЗ неприбутковою організацією, відповідно до визначення ст. 157: «Ця стаття застосовується до неприбуткових установ та організацій, зареєстрованих згідно з вимогами законодавства та внесених органами державної податкової служби в установленому порядку до Реєстру неприбуткових організацій та установ, які є:

б) ...вищими навчальними закладами III-IV рівнів акредитації, внесеними до Державного реєстру наукових установ, яким надається підтримка держави; ...» [4, ст. 157].

Здавалось би, приватні навчальні заклади мали б через соціальну значущість своїх функцій розраховувати на підтримку держави, але, проаналізувавши статистику внесень приватних навчальних закладів до Державного реєстру (Утворений відповідно до статті 12 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», Положення про Реєстр затвержене Постановою КМУ від 23 квітня 2001 р. № 380 «Про затвердження Положення про Державний реєстр наукових установ, яким надається підтримка держави»), можна зробити висновок, що це для приватних навчальних закладів швидше виняток, оскільки серед 200 ВНЗ внесено до Реєстру протягом 2008-2010 рр. лише 4 таких навчальних заклади. Факт внесення до такого Реєстру підтверджується Свідоцтвом. На сьогодні організаційно-методичне забезпечення ведення Реєстру здійснює Державний комітет України з питань науки, інновацій та інформатизації [4, ст. 157].

Звичайно, використання такої потужної допомоги від держави у вигляді звільнення від оподаткування для навчального закладу надало б значні фінансові переваги, але, на жаль, як було зазначено вище, це лише виняткові випадки.

В Україні приватні навчальні заклади також відрізняються від інших підприємств звільненням від

податку на додану вартість (ПДВ). Крім вищезгаданої можливості реєстрації у якості неприбуткової організації та звільнення від ПДВ, ніяких додаткових чи інших пільг приватним освітнім закладам держава не надає. Разом із тим, навіть в умовах зниження кількості абітурієнтів в останні роки, державні заклади не в змозі повністю забезпечити вищою освітою за популярними на сьогодні спеціальностями усіх бажаючих. Тому поява на ринку приватних закладів є цілком виправданою та доцільною, адже вони є важливою ланкою системи освіти.

Іван Іванович Тимошенко, голова асоціації навчальних закладів України приватної форми власності, висловив цікаву думку про те, що було б доречно закріпити право на безкоштовну освіту не за певним вузом та факультетом, а за конкретними абітурієнтами, які набрали найбільшу кількість балів на зовнішньому незалежному оцінюванні чи мали хороші бали під час навчання в школі. Такий підхід позитивно відобразився б на конкурентному середовищі освітніх послуг. Для залучення найкращих студентів, навчання яких буде оплачувати держава, ВНЗ необхідно було б постійно дбати про підвищення рівня підготовки, використання прогресивних сучасних методів навчання, допомогу при працевлаштуванні тощо. З іншого боку, такий підхід знизив би можливість централізованого управління кількістю спеціалістів із певних спеціальностей. Адже визначаючи кількість місць державного замовлення для окремих напрямів підготовки, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту тим самим регулює обсяг та структуру пропозиції спеціалістів із певних напрямів на ринку праці.

Приватні ВНЗ зробили вагомий внесок у подолання системної кризи в країні: створили тисячі нових робочих місць, врятували від життєвих катаклізмів десятки тисяч молодих людей, надавши їм можливість знайти належне місце в суспільстві; швидко відреагували на зміни в економіці та стимулювали підготовку кадрів з гостродефіцитних спеціальностей. Приватні навчальні заклади мають більше можливостей щодо впровадження нових методик та інформаційних технологій в освітній процес, вдосконалення управління ВНЗ, його соціально-економічною діяльністю, наприклад, за рахунок більш гнучкої фінансової поведінки.

Тому законодавчим органам потрібно провести аналіз державної політики стосовно недержавних вищих навчальних закладів і надати їм більше можливостей для забезпечення майбутніх працівників якісною освітою.

Список літератури

1. Вітер, М. Б. Приватні вищі навчальні заклади в освітньому просторі України [Текст] / М. Б. Вітер // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України - 2007. - №17.6. - С. 286-291.
2. Гуляницький, В. В. Тенденції розвитку приватного сектора вищої освіти в аспекті Болонської конвенції [Текст] / В. В. Гуляницький // Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти України. Матеріали VII Міжнародної наукової конференції «Модернізація вищої освіти України в умовах Болонського процесу: аналіз вітчизняного досвіду і перспективи розвитку», м. Одеса, 29–31 травня 2007 р.і VIII Міжнародної наукової конференції «Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи вищої освіти в контексті Болонського процесу», м. Судак (Автономна Республіка Крим), 13–16 вересня 2007 р. 110-122.
3. Новосельцева, О. Е. Від школи – як організаційно-технічної установи до школи – як системи відносин [Електронний ресурс] / О. Е. Новосельцева. — Режим доступу : <http://n-z-d.com/articles/83-article3.html>
4. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
5. Трубич, С. Формування та розвиток ринку освітніх послуг як передумова входження України в ЄС (підходи до уточнення понятійного апарату дослідження) [Текст] / С. Трубич // Вісник Львівського НУ ім. Івана Франка: Серія економічна – 2005, вип. 34. – С. 32-40.

6. *Statistical Information on Higher Education in Central and Eastern Europe. European Center for Higher Education* // [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cepes.ro>.
7. Демченко, О. Л. Міжнародна співпраця вищих навчальних закладів України [Текст] / О. Л. Демченко // *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. - 2008. - № 2. - С. 65-70.
8. Сиченко, В. Державна освітня політика в контексті європейської інтеграції [Текст] / В. Сиченко // *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України* - 2008. - № 4. - С. 249-256.
9. Налоговый Кодекс Российской Федерации [Текст] (часть вторая) от 05 августа 2000 № 117-ФЗ (ред. от 06 декабря 2005) // *Собрание законодательства РФ, 07 августа 2000, № 32, ст. 3340*.
10. *Private schools* [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Private_school.

РЕЗЮМЕ

Петрук Татьяна

Государственное регулирование частных образовательных заведений в Украине и за границей

Статья поднимает проблему государственного регулирования частных учебных заведений в разных странах мира. Автор анализирует факторы, которые определяют развитие частного образования, а также приводит примеры налоговых и других льгот, которые имеют данные заведения и дискутирует о том, что именно из этой практики может быть эффективно применено к регулированию частных вузов в Украине.

RESUME

Petruk Tetyana

Government regulation of private educational institutions in Ukraine and abroad

The article deals with the problem of government regulation of private educational institutions in different countries of the world. The author analyses key factors, which influence development of private education, gives examples of tax and other benefits which private institutions have and discusses which of this foreign practice can be applicable to Ukrainian private institutes.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2012 р.